

Dariusz Zajac

Wydział Pedagogiki
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Profesjonalny i etyczny wymiar pracy nauczyciela

David Carr, emerytowany brytyjski profesor filozofii edukacji Uniwersytetu w Edynburgu, niejednokrotnie już w swoich tekstach daje wyraz troski o jakość edukacji, w szczególności tego jej obszaru, który obejmuje swym zasięgiem to, co wpisuje się w jej profesjonalny i etyczny wymiar. Tak również jest w przypadku Jego książki *Making Sense of Education. An introduction to the philosophy and theory of education and teaching*, RoutledgeFalmer, London and New York 2003, której zaprezentowany fragment oscyluje wokół nauczania jako z jednej strony profesji, a z drugiej powołania. Treści przedstawione przez D. Carra stanowią inspirację do poszukiwania odpowiedzi na pytanie o istotę i sens pracy nauczyciela, zarówno w wymiarze merytorycznym, jak i etycznym.

Warto w tym miejscu nadmienić, że na gruncie polskim rozważania prowadzone przez D. Carra stały się punktem wyjścia eksploracji naukowych Piotra Kostyły, który ujmując nauczanie jako profesję i powołanie, rozpatruje dwa modele pracy nauczyciela i wskazuje na podstawowe różnice między nimi, aby w ich następstwie dokonać próby odpowiedzi na pytanie, który z nich jest bardziej odpowiedni do przeciwstawiania się nauczyciela wykluczaniu uczniów¹.

¹ Por. P. Kostyła, *Wykluczanie jako problem filozofii edukacji. Komentarz do badań empirycznych*, „Impuls”, Kraków 2008.

D. Carr w toku swoich rozważań stara się udzielić odpowiedzi na pytanie: czy nauczanie odpowiada właściwościom przypisywanym profesji, czy raczej jest powołaniem (*vocatio*) i tym samym związane jest z zestawem cech i cnót nauczycielskich. To rozróżnienie wydaje się szczególnie ważne ze względu na osobliwy charakter pracy nauczycielskiej, zawsze związanej z interpersonalnym charakterem relacji międzypodmiotowych, w których manifestuje się nie tylko, jak nauczyciel wypełnia swoją profesję, jak stara się sprostac temu wszystkiemu, co jest dla niej charakterystyczne, w szczególności, co określa istotę stosunków i interakcji zachodzących między nim, a innymi podmiotami edukacji, ale także kim jest on jako nauczyciel.

D. Carr zdaje sobie sprawę ze szczególnej roli, jaką odgrywa nauczanie jako proces wymagający zaangażowania stron biorących w nim udział. To zaangażowanie wydaje się tym bardziej istotne, że nauczyciel i uprawiana przez niego profesja, znalazły się w dość skomplikowanej i złożonej rzeczywistości edukacyjnej, cechującej się z jednej strony dynamicznością, a z drugiej nieprzewidywalnością, związanymi ze zmianami zachodzącymi we współczesnym świecie społecznym, naznaczonymi nie tylko dokonującym się postępowaniem w różnych dziedzinach życia społecznego, ale także wydarzeniami traumatycznymi, doświadczanymi przez człowieka nie tylko w wymiarze lokalnym, ale również globalnym. Nauczanie z jednej strony ma wyposażyć człowieka w odpowiedni zestaw wiedzy, umiejętności i kompetencji, za sprawą których ma być on z jednej strony przygotowany do życia w zmieniającej się i niedookreślonej rzeczywistości, a z drugiej zaś ma stwarzać możliwości do czynienia świata lepszym, bardziej przyjaznym człowiekowi i całej ludzkości.

Już samo potraktowanie przez D. Carra tego obszaru nauczycielskiej aktywności, jakim jest nauczanie w kategoriach profesjonalnych wykracza poza ściśle zawodowe, tradycyjne jej ujmowanie. Proces nauczania bowiem organizowany i realizowany może być zarówno przez zawodowca, jak i przez profesjonalistę. Pomimo tego, że zarówno w jednym, jak i drugim przypadku jego istota jest taka sama, to znacząco różni się, co do jakości tego obszaru edukacji człowieka. W przypadku zawodowca nauczanie niejednokrotnie przybiera charakter techniczny, nastawiony głównie na skuteczność. Natomiast w odniesieniu do podejmowania tej postaci nauczycielskiej aktywności przez profesjonalistę ważna jest nie tylko skuteczność, ale również jakość relacji między podmiotem nauczającym a nauczonym, czy szerzej podmiotem edukującym a podmiotem edukowanym, która konstytuowana jest m.in. w oparciu o uznawane obwarowania przypisane tej profesji, w tym również te, którym przypisuje się miano etycznych.

Christopher Day w jednej ze swoich prac napisał, że nauczanie to przedsięwzięcie moralne². Taki też charakter przybiera nauczanie w rozważaniach D. Carra.

² Por. Ch. Day, *Rozwój zawodowy nauczyciela. Uczenie się przez całe życie*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.

Nauczanie ujmowane w kategoriach moralnych nakłada na jego organizatorów i realizatorów szereg wymagań, niejednokrotnie wykraczających poza ramy tradycyjnego wypełniania roli nauczyciela jako podmiotu edukacji.

Niewątpliwie nauczycielowi, chcącemu właściwie wypełniać swoje funkcje związane z nauczaniem, potrzebny jest określony poziom wiedzy teoretycznej. D. Carr doszukując się analogii między profesją nauczycielską a profesją lekarską i prawniczą, przyjmuje, że przygotowanie przedstawicieli tych profesji wymaga wiedzy teoretycznej, przy czym wiedza teoretyczna nauczycieli wydaje się mieć mniejsze znaczenie niż w przypadku wiedzy teoretycznej lekarzy czy prawników, która umożliwia im skuteczne działanie w obszarze własnej profesjonalnej działalności. Stanowisko filozofa oczywiście nie oznacza deprecjonowania wiedzy teoretycznej nauczycieli, wykorzystywanej w ramach ich profesjonalnej aktywności. Inna jest rola i znaczenie nauczycielskiej wiedzy teoretycznej, bowiem nie jest ona warunkiem koniecznym i wystarczającym do właściwego uprawiania tej profesji, ale czynnikiem sprzyjającym jej uprawianiu w odniesieniu, na przykład, do wymiaru etycznego i co więcej, niebagatelną rolę w przyswajaniu tej wiedzy odgrywa doświadczenie nauczycieli nabywane na skutek codziennej praktyki edukacyjnej.

Nauczyciel traktujący swoją pracę jako profesję inaczej do niej podchodzi niż gdyby traktował ją jako powołanie. Nie chcąc dokonywać wartościowania przedstawionych podejść do pracy nauczyciela, z uwagi na to, że zarówno jedno, jak i drugie jest istotne, wszak chodzi tu przede wszystkim o jak najlepsze i najpełniejsze wypełnianie tego, co związane jest z nauczaniem, warto w tym miejscu jednak nadmienić, że D. Carr większą wagę przywiązuje do pojmowania nauczania jako powołania, bo będąc dobrym nauczycielem trzeba być jednocześnie dobrym człowiekiem i tym samym wzorem moralnym. Wiąże się to z koniecznością prezentowania sobą właściwie ukształtowanej sylwetki, wyrażającej się w posiadaniu określonych dyspozycji, predestynujących do wykonywania tych wszystkich czynności, które składają się na działalność nauczycielską. Jak znacząca jest rola nauczycielskiego powołania w podejmowanej aktywności edukacyjnej, warto chociażby odwołać się do klasycznej już rozprawy pedeutologicznej Jana Władysława Dawida *O duszy nauczycielstwa*. Pomimo tego, że rozważania w niej zaprezentowane pochodzą z ubiegłego wieku, to treści odnoszące się do nauczycielskiego powołania do dzisiaj nie straciły na swej aktualności, nawet jeśli mogą uznawane być przez niektórych za anachroniczne.

Dokonując interesującej analizy pracy nauczyciela, D. Carr zestawia ją z pracą lekarzy, prawników, pielęgniarek, pracowników socjalnych, księży. Podobieństwo między tymi profesjami wydaje się bezdyskusyjne, bowiem wszystkie one wiążą się ze szczególnie wysokimi oczekiwaniami adresowanymi do ich przedstawicieli i charakterystycznym dla nich wymiarem normatywnym oraz maksymalistycznymi wymaganiami, również pod względem etycznym. Od ich reprezentantów społeczeństwo domaga się wysokiego poziomu wiedzy, umiejętności i kompetencji,

nienaganej postawy, a także swoistego świadczenia usług dla i na rzecz drugiego człowieka w imię bądź to uznawanych obwarowań przypisanych profesji lub cech charakteru jej przedstawicieli. Również w pracy nauczyciela chodzi o jak najlepsze wypełnianie nauczycielskiej roli bądź to ze względu na bycie profesjonalistą, bądź też pełnienie określonej misji, posłannictwa. D. Carr upatruje istoty aktywności zawodowej pielęgniarek czy pracowników socjalnych oraz działalności osób duchownych bardziej w powołaniu niż profesjonalizmie, jak to ma miejsce w odniesieniu do lekarzy czy prawników. Podobnie jest w przypadku działalności nauczycieli, która sprowadza się w gruncie rzeczy do troski o drugiego człowieka, wynikającej z nauczycielskiego powołania. Stąd też D. Carr dużą wagę przywiązuje do roli i znaczenia afektywnego wymiaru nauczania, co pociąga za sobą w mniejszym stopniu porównanie nauczycieli z lekarzami, ale bardziej z pielęgniarkami, czy pracownikami socjalnymi. Obecność tego wymiaru w znaczącym stopniu przesądza o istocie nauczycielskiej działalności, bowiem, przynajmniej w jakimś zakresie, warunkuje on jakość relacji zachodzących między podmiotami edukacji.

Rozważania prowadzone przez D. Carrę skłaniają do dostrzeżenia swoistego rodzaju dwoistości pracy nauczyciela, ujawniającej się na płaszczyźnie nauczania jako profesji i nauczania jako powołania, mogącej powodować różnego rodzaju napięcia w uprawianiu działalności zawodowej, o czym chociażby świadczą właściwości pracy nauczyciela i niejednokrotnie związane z nimi dylematy bycia nauczycielem. Rodzi się w tym miejscu pytanie: o próbę pogodzenia tych dwóch modeli nauczania (modeli pracy nauczyciela), ufundowanych na nieco odmiennych przesłankach i wynikających z nich konsekwencjach, szczególnie manifestujących się w obszarze praktyki edukacyjnej. Czy i na ile można być profesjonalistą, nie tracąc nic ze swojego nauczycielskiego powołania? Czy i na ile możliwa jest kontaminacja przedstawionych podejść do nauczania jako aktywności nauczycielskiej? Odpowiedzi na te pytania nie należą zapewne do łatwych, a tym bardziej jednoznacznych. Pewną próbę pogodzenia tych podejść proponuje Joanna Madalińska-Michalak, przedstawiając interesującą analizę aktywności nauczycielskiej jako profesji, czyli realizowania „zawodu-powołania”, tym samym łącząc nauczycielską profesję z nauczycielskim powołaniem³. Przeprowadzona przez Autorkę pedeutologiczna eksploracja stanowić może przesłankę do szerszego namysłu nad nauczaniem jako profesją i jednocześnie powołaniem, co sprzyjać może wypracowaniu takiej wizji aktywności edukacyjnej nauczyciela, która znajdzie swoje odzwierciedlenie nie tylko na polu teoretycznych rozważań, ale również będzie miała swoje implikacje w obszarze nauczycielskiej praktyki edukacyjnej.

³ J. Madalińska-Michalak, *Pedeutologia. Prawno-etyczne podstawy zawodu nauczyciela*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2021.